

De zuivelfabrieken in vroeger dagen.

In de vorige eeuw was de Drentse armoede spreekwoordelijk geworden; inderdaad was er een algemene geld schaarste in de nog grotendeels op ruilhandel ingestelde samenleving. Maar ook door de schrale bodem, de geïsoleerde ligging en de moeilijke bereikbaarheid van het platteland was de algemene economische toestand voor de minste tegenspoed zeer gevoelig. Ziekten onder het vee, pestilentie en mond- en klauwzeer, die herhaaldelijk optraden, betekenden toentertijd nationale rampen, maar voor Drenthe was het nog erger. Door de geringe financiële draagkracht van de Drentse boer kwam men de schade door dergelijke rampen veroorzaakt, niet of zeer moeilijk te boven.

Kleine schommelingen in de vee prijzen en die der landbouwproducten beïnvloedden onmiddellijk de algemene welstand.

Het geld was schaars en rolde traag, zeer traag het bedrijf binnen in die tijden. De dagelijkse behoefte artikelen werden meest door ruilhandel verkregen en als er pacht, belasting of hypotheekrente moest worden betaald, werd er even voor de vervaldagen een beestje aan de markt gebracht, om wat geld om handen te hebben.

En mocht een enkeling al wat geld hebben opgespaard, dan bleef dit renteloos liggen, opgepot in het kabinet.

Door de oprichting van de boerenleenbanken werd dit wel enigszins anders, we zijn dan ook reeds in het begin van deze eeuw, maar het heeft toch nog tot de geldsanering van Prof. Lieftinck geduurd, voor hieraan een einde is gekomen.

Zo was de toestand ongeveer, toen de beruchte crisis van de tachtiger jaren intrad.

Die crisis is zonder geldelijke steun van het Rijk opgelost, maar heeft menig economisch slachtoffer geëist.

De oplossing werd toen niet gevonden en gezocht in het verlenen van steun en toeslagen; of door heffingen en enerzijds en uitkeringen anderzijds, maar werd overwonnen door het roer om te gooien.

Ook in de Drentse landbouw dienden de bakens te worden verzet. Het oude extensieve bedrijf, waar het vee nog gehouden werd in de eerste plaats om de mest, dit bedrijf moest op de helling en zo mogelijk worden geïntensiverd.

De omstandigheden van alle kanten maakten dit noodzakelijk. De veldscheidingen hadden het houden van schapen onmogelijk gemaakt.

De kunstmest deed zijn intrede en tegelijk was het daardoor mogelijk geworden woeste gronden te ontginnen, eerst kleine perceeltjes weliswaar, maar tot nog toe was dat onmogelijk geweest wegens een chronisch gebrek aan mest, de eeuwige rem voor elke uitbreiding van het landbouwareaal.

Het bedrijf moest worden omgeschakeld.

Was tot nog toe de bouw hoofdzaak geweest, nu kwam de veehouderij op de voorgrond. Bijna alles wat het bouwland opleverde, werd nu als veevoer op het eigen bedrijf gebruikt.

Daarnaast kocht men wat krachtvoer bij in de vorm van lijnkoeken en groene- of raapkoeken.

De bordjes waren verhangen. Niet de landbouwproducten bereikten de markt, maar het waren de veeteeltproducten, biggen, vette varkens, boter en vee, die geld in het laatje brachten. De boter werd op het bedrijf zelve bereid. De boerinnen, de knappe botermaaksters niet te na gesproken, maakten in die tijd echter over het algemeen een slecht product. Hoe kon dat ook anders! In de winter moest men eerst enige tijd de melk verzamelen om voldoende hoeveelheid voor het karnen bij elkaar te hebben. Ook aan de hygiënische omstandigheden, het beschikbare spoelwater zal menigmaal wel het een en ander hebben gehaperd.

Thans zou het de best uitgeruste moderne zuivelfabrieken onder die omstandigheden ook onmogelijk geweest zijn, om van die melk als grondstof, een eerste keur product te maken.

Maar daar kwamen de eerste fabriekjes! Meest op initiatief van particuliere ondernemers. Een uitkomst voor de boer, zowel voor de grote als de kleine en voor de laatste wel het meest.

De kleinste hoeveelheid melk kon nu elke dag aan de fabriek worden afgeleverd. De afvalproducten, ondermelk en karnemelk kreeg men op het bedrijf terug als een welkom en uitstekend voer voor de varkens en kalveren. En regelmatig ontving men om de veertien dagen wat geld op 't handje, wat toen geen geringe verbetering in de geldcirculatie teweeg bracht.

Het was een economische sprong vooruit.

De ouden van dagen herinneren zich de eerste vestiging van de handkrachtfabriekjes nog wel: te Ruinen aan de Ruinerdijk, Dieverbrug van Hylkemeyer; - Wittelte - Veeze; Uffeltr - Kingma; Nijeveen - Smit; Eemster - Wiechers enz.

De oprichters verdienen een pluim, al deden ze het om persoonlijk winstbejag. Een pluim voor het nemen van het initiatief, een pluim voor het nemen van het risico.

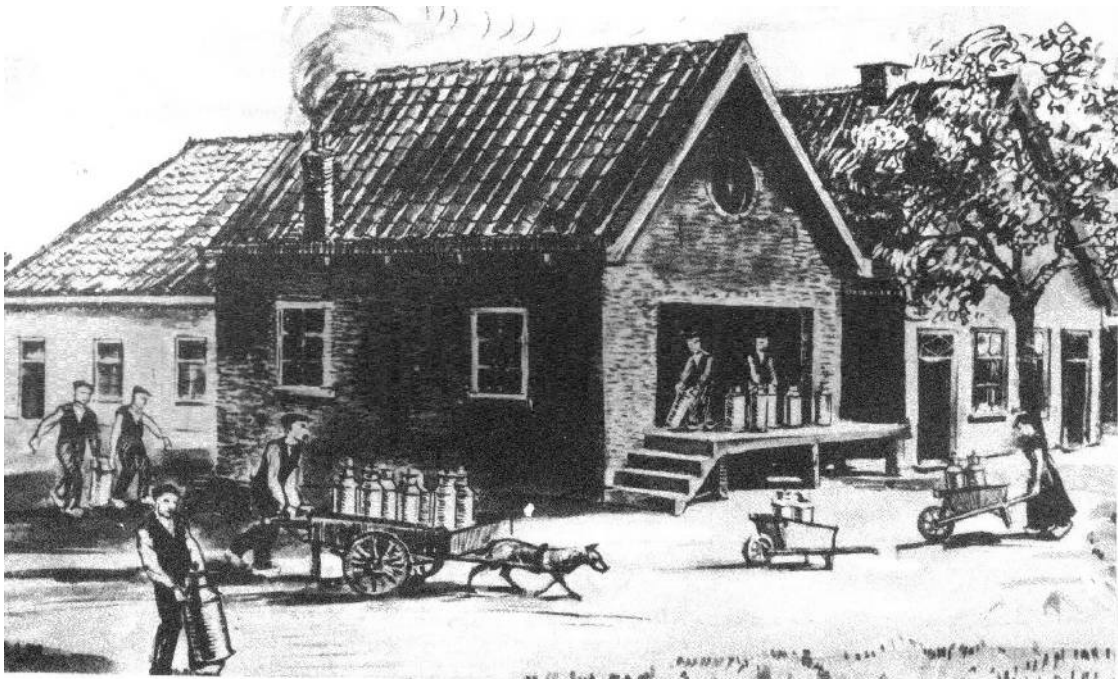
Die fabriekjes werden handkrachtfabriekjes genoemd, omdat de centrifuge en de karn door mannekracht gedraaid moesten worden; één aan de centrifuge, twee aan de karn.

Niet echter waren het uitsluitend particulieren, die tot de oprichting van de eerste fabriekjes overgingen. Ere, wien ere toekomt. In De Wijk begon de victorie. Daar werd in 1888 de eerste melk aan de fabriek te Rogat ontvangen. Nu volgden er, ook op coöperatieve grondslag weldra meer.

Dwingelo 1894; Kolderveen 1894; Zuidwolde 1896; Nijeveen 1898; Ruinen 1898; Diever 1899; Beilen 1907 enz.

De meesten werden gesticht onder de titel: Stoomzuivelfabriek, maar ook enkele begonnen heel voorzichtig met handkracht werktuigen. Diever o.a. In Hooghalen heeft men het langst met handkracht gewerkt.

De aanvoer van de melk geschiedde eerst op velerlei manieren. Van het handkracht fabriekje van Nijeveen bestaat een prachtige afbeelding van grote historische waarde, waar men de wijze van aanvoer op duidelijke wijze heeft afgebeeld. Al dragende, met kruiwagens, met hondekarren werd de melk aangevoerd.

Handkrachtfabriekje te Nijeveen (1898)

Het water werd in een boerenstookpot verwarmd.

Op welk een bescheiden wijze de exploitatie in den beginne werd opgezet, blijkt wel daaruit, dat de salarissen voor directeur in doorsnee de fl. 500,-- niet te boven gingen.

Van Zuidwolde is bekend, dat de botermaker was aangenomen op een weekgeld van fl. 3,25, waarvoor hij dan ook nog tweemaal in de week, de boter naar het station Echten moest brengen.

In het begin hadden de meeste fabriekjes in het algemeen een zware dobber. Ook merkwaardig is het, dat veelal de eerste directeur als bedrijfsleider-koopman te licht bevonden werd. Maar alle begin is moeilijk. Later zijn deze bedrijven zonder uitzondering uitgebreid en tot grote bloei gekomen, vaak met eigen geld, met geld van de leden.

De zuivelfabrieken hebben veel, we kunnen wel zeggen, alles bijgedragen tot een vergrote welvaart op de Drentse boerendorpen op de zandgrond. En veel is er economisch ten goede gekeerd vergeleken bij de crisistijd van de tachtiger jaren, toen het gezegde: „Een pondje boter kost maar een stoter”, nog opgeld deed.

De aanvankelijk zeer kleine boterfabriekjes zijn thans uitgegroeid tot een economische machtsfactor van de eerste rang.

Dwingelo S. CANCRINUS